

Teadusliku ja praktilise väärtusega kogumik Saaremaa muusikapärimusest

*See Soaremoa on üks väikene moa,
aga siiski soarlane laulab koa*

Ingrid Rüütel. Saaremaa laule ja lugusid. Mis on jäänud jälgedesse I. EKM Teaduskirjastus. Tartu, 2015. 400 lk.

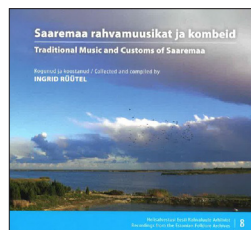
Ingrid Rüütel. Saaremaa laule, tantse ja kombeid. CD ja DVD komplekt sarjast "Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist" 8. EKM Teaduskirjastus. Tartu, 2014.

Eesti tähelepanuväärsete rahvamuusikapiirkondade uurimine on saanud sisuka järje. Etnomusikoloog Ingrid Rüütli koostatud terviklik kaksikväljaanne Saaremaa muusikapärimusest sisaldab plaadikomplekti "Saaremaa rahvamuusikat ja kombeid" (2014) ja raamatut "Saaremaa laule ja lugusid" (2015).

2014. aasta oktoobris ilmunud duubelplaat pakub huvilistele valikut aastatel 1961–2012 heli- ja filmilindile jäädvustatud Saaremaa pärimusest. Laserplaat "Saarlaste lauluvara 20. sajandi alguses" annab esindusliku heliülevaate saarerahva rikkalikust laulupagasist, nii regilauludest kui ka uuematest riimilistest salmilauludest. Videokandjal "Saaremaa laule, tantse ja kombeid" on väärtuslikke filmikatkendeid kohtumistest kohalike laulumeistrite, lauljate ja pillimeestega, näiteid seltskonnatantsude kohalikest variantidest Valjalas, näärikommetest Laimjalas ja pulmakommetest Mustjalas.

Suureks tehniliseks proovikiviks oli 1961. aastal Saaremaa rahvaluule kogumise ekspeditsiooni ajal tehtud tummfilmi ja helisalvestuste sünkroniseerimine. Ingrid Rüütel tunnistab plaadi saatesõnas, et omal ajal piiratud tehniliste võimaluste tõttu eraldi jäädvustatud heli ja pildi digitaalne ühendamine osutus tõsiseks väljakutseks. Ent töö kiidab tegijat. Taastatud tervik annab mitmekülgse ja tõepärase ettekujutuse nii omaaegsest Valjala näärde tähistamisest kui ka Mustjala pulmarituaalist. Imetlusväärne on tummfilmilõikude põhjal tantsude ja laulude tuvastamine ning nende saamine helisalvestustega samasse rütmi. Tulemus on nauditav. Digitaalselt taastatud pärimus on ka folkloristlikult väärtuslik ja teed rajav.

2015 jaanuaris trükivalgust näinud mahukasse raamatusse valitud laulud on kogutud Saaremaa eri piirkondadest aastatel 1956–2012. Ühes kolleegidega on Ingrid Rüütli õnnestunud talletada arvestatav kogu peaaegu kõigist 20. sajandi alguses Saaremaal säilinud regilauludest ja laiemalt levinud uuematest riimilistest lauludest. Tänu pikaajalisele kogumistööle oli võimalik nüüd kaante vahele kõita esinduslik kollektsoon saarlaste elu üle poole sajandi saatnud pärimusmuusikast. Üksikasjalikult noodistatud ja litereeritud lauludele annavad lisavärvi mitmekülgset lahtiseletatud taustad: lood laulude loojatest, sündmustest ja prototüüpidest, laulmisolukordadest ja -tavadest, pillimängust ja tantsimisest ning paljustki muust.

Teadusliku väärtusega raamat sisaldab põhjalikke peatükke Saaremaa rahvalaulude kogumise olukordadest ja eesmärkidest, regivärsilistest ja uuematest rahvalauludest, trükiste mõjust laulutraditsioonile, kohalikest külalauludest ja laulumestritest, kodupaigalauludest, ballaadidest, ringmängu- ja tantsulauludest, ajaloosündmustest rääkivatest lugudest ning sõdurilauludest, meremehe-, vangi- ja saatuselauludest. Väljaande eriliseks kallisvaraks on esitajate ja loojate järgi korrastatud, antoloogiale kohaselt laulu- ja aineregistritega varustatud ning kogumispäevikutega elavdatud rahvaluule, mis annab kogumikule ka suure praktilise väärtuse, olles suunatud laiale kultuurihuviliste sihtrühmale.

Raamatu sisu avavas teadusartiklis on Ingrid Rüütel oma arvukate Saaremaa rahvaluulereetkede hulgast nii mõndagi käiku ja mitmeidki pärimusjuhte eriliselt esile tõstnud. 1956. aastal tudengina rahvaluulepraktikal noodistas ta kohalikku laulupärimust Kihelkonna ja Vilsandi põlistelt saarlastelt. 1961. aastal Ida-Saaremaal pöörati koos Ottilie Kõiva, Herbert Tampere ja teiste folkloristidega erilist tähelepanu kohalikele laulumestritele ja vanadele kombetalitustele. Kohtuti legendaarse protestilauliku Konstantin Tuttava ja külalaulude meistri Aleksander Nõguga, filmiti Mustjala pulmakombeid ja Laimjala aastavahetus-rituaale. 1974. aastal jäädvustas Rüütel Valjalas Anna Milleri traditsioonilisi ja kogujale eriti südamelähedasteks saanud laule. 1975. aastal kohtus rahvamuusikauurija Sõrves silmapaistva laulumehes ja pärimusetundja Villem Õunpuuga. Kogumiku värskeima materjali, olustikulist meestelaulutraditsiooni jätkava Laimjala rahvalauliku Maidu Valliku humoristlikud külalaulud, on etnomusikoloog filminud aastal 2012.

Omamoodi kultuurilooliseks põnevikuks võib pidada peatükki uuema rahvalaulu trükiallikatest. Autor pakub põhjalikku sissevaadet n-ö raamatulaulude žanrisse, mille tekstid pärinesid kirjalikust kultuurist, koolilaulikutest ja koorilaulutraditsioonist, erinevate sõnadega vabalt seostuvad viisid levisid aga suuliselt. Rüütel on näidete varal tuvastanud, et peaaegu kõik eesti rahva seas veel 20. sajandi esimesel poolel tuntud lõppriimilised armastuslaulud ja lüürilised ballaadid on saanud alguse kirjalikest, tihtilugu saksa algupäraga allikatest. Innustunud uurija juhatusel uuemate rahvalaulude esmaste allikate juurde jõudmine ja edasisi levimisteid mööda rändamine pakub lugejale avastamisrõõmu ja üllatuslikke leide.

Rahvaluule väärtuslikke kullateri kogudes jääb folkloristidel vahel sõelale ka erilisi pärimuspärle. Ingrid Rüütli sõnul on tema Saaremaa retkede kõige hinnalisemaks leiuks Oldi Aadu lugu, kus laiemalt tuntud regivärsiline laul laevahukust on seotud kohalike traagiliste sündmustega, kolme Saaremaa mehe õnnetu uppumisega paadireisil Soome.

*Oi, oi, oi, oi, Oldi Aadu,
vähikeine Välja Jaani,
pisikeine Pihla Pärti –
nad tahtsid korra Soome minna,
Soomest halba soola tuua,
Abust halva hinna eest.
[---]
Tuli aga tuul ja tõstis tormi,
masti tema löi siis maini katti,
piidad löi kõik pilla-palla.*

*Siis said mehed merese
ja emalapsed lainetele...*

(RKM, Mgn. II 2602 a. < Valjala khk, Turja k < Põide khk, Võhma k – Ingrid Rüütel < Anna Miller, snd 1882. Vt ka Rüütel 2015: 364–365.)

Autor kirjeldab üksikasjalikult Ajalooarhiivis tehtud “detektiivitööd”, mille tulemusena õnnestus selgitada välja regivärsi aktiivsel kasutusperioodil laulu sisse pandud saatusliku mereõnnetuse tõenäoline toimumisaeg ja laulu ajaloolised prototüübid. Arhiiviandmete põhjal on meeste uppumise lugu võimalik seostada 1844. aastal tormis kadunuks jäänud kolme Põide kihelkonna Liigalaskma küla talupojaga. Eriliselt väärib esile toomist, et uurijal õnnestus ajalooürikutest tuvastada ühe laulus nimetatud tegelase, 170 aastat tagasi Põides elanud Oldi Aadu elukoht ja teha emotsionaalselt tähtis külaskäik Oldi talu praeguste elanike juurde.

Teadlane Ingrid Rüütel avaneb Saaremaa raamatu lehekülgedel lugejale ka mõneti üllatavas rollis. Ta on ladusa stiiliga jutustaja, kelle värvikad olustikulised kirjeldused ja kujundliku sõnaga maalitud portreed on ehedad ja paeluvad. Omaette väärtuslikuks materjaliks on välitööpäevikud, mis kajastavad värvikalt omaaegset eluolu ja kogumis-situatsioone. Kaasahaaravad meenutused kogumisretkedest on kohati seikluslikud ja vahel lausa poliitiliselt pingelised. Autor meenutab 1956. aasta Kihelkonna ja Vilsandi kogumisretkest üht karmkoomilist vahejuhtumit piirivalvestaabis:

Kõige naljakam oli aga see, et erilist kahtlust äratasid minu noodid. Piirivalveohvitser, kes meiega tegeles, polnud ilmselt enne kunagi noote näinud ja pidas neid mingiks šifreeritud koodiks. Tema üsna kurjale küsimusele, mis asjad need on, vastasin, et ноты. – Что за ноты?! Seletasin siis, et need on ümbruskaudsetelt inimestelt kogutud rahvalaulude meloodiad, näitasime ka Salme [Lubi] kirjapanud laulude tekste. Seepeale käskis ta mul need ette laulda. Laulsin paar viisi. Siis jäi ikka rahule ja lõpuks saime ka loa Vilsandile minna (Rüütel 2015: 105).

Noore folkloristi järgmine erialane reis Saaremaale sai teoks 1961. aastal, kus muu pärimuse hulgas salvestati ühes Eesti rahvamuusika teadusliku uurimise rajaja Herbert Tamperega ka Mustjala pulma. Oma õpetajalt ja kolleegilt võttis Ingrid Rüütel üle ka Saaremaa laulude teadusliku uurimise teatepulga¹. Pärast ülikooli lõpetamist asus ta kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas tööle just Mustjala viiside noodistamisega. Tema koostatud on Mustjala regiviiside tüpoloogia, mis ilmus nii eraldi uurimusena sarja “Ars Musicae Popularis” avanumbris 1980 kui ka Herbert ja Erna Tampere koostatud “Vana kandle” Mustjala köite lisana viis aastat hiljem. 1974. aastal avaldas Rüütel *Keele ja Kirjanduse* veergudel juba oma Saaremaa välitöödest inspireeritud artikli “Ida-Saaremaa külalauludest ja laulumeistritest”. Järgnenud on mitmeid teaduslikke kirjutisi saarlaste rahvamuusikast. Tema aastakümnete pikkune uurimistöö on viinud loomulikku rada mööda Saaremaa laulude kogumiku koostamise ja avaldamiseni.

Hea töö nõuab hea aja. Aastakümneid kestnud mahukas kogumis- ja uurimistöö on saanud plaadi peale ja kaante vahele kahe tegusa aasta jooksul. Ingrid Rüütli on olnud õnn teha koostööd hea ja asjatundliku toimkonnaga, keda ta oma raamatu sissejuhatuses ka vääriliselt esile toob.

Plaatidekomplekti helisalvestuste kvaliteedi eest kandis hoolt Jaan Tamm ja videod korrastas Jaan Kolberg. Koostöös viimasega on kogumiku autor jõudnud ka hea tulemu-

seni Saaremaal 1961. aastal tehtud tummfilmide ja helisalvestuste sünkroniseerimisel. Angela Arraste ja Sille Kapperi kaastöö rahvatantsude tuvastamisel helita filmilindilt kinnitab nende kõrget erialast asjatundlikkust. Eesti Rahvaluule Arhiivi kogusid tutvustava plaadisarja toimetaja Janika Oras on käesoleva komplekti redigeerimisel andnud sellele teaduslikult korrektse lihvi.

Raamatu keelelise väljenduse luges ja tunnetas mõttega läbi Asta Niinemets. Lisaks Ingrid Rüütli tegelesid raamatu mahuka laulusalve üksikasjaliku noodistamisega Ludmilla Toon ja Edna Tuvi, kes teostas ka professionaalse noodigraafika. Tekstid on folkloristiliku asjatundlikkusega litereerinud Erna Tampere ja Ingrid Rüütel. Tunnustamist väärib murdetoimetaja Ester Kuusiku töö. Tekstides on säilitatud piirkonnale iseloomulik hääldus ja sõnavormid, tänu millele on Saaremaa murdekeelseid laulusõnu ja lugusid nauditav lugeda.

Nii duubelplaadi kui ka raamatu on varustanud erialaselt täpsete ingliskeelsete tõlgetega Inna Feldbach. Kujundaja ja küljendaja Krista Saare on kunstniku käe ja hea kultuuritunnetusega andnud Saaremaa pärimuskogumikule eht-saareliku vormi. Erilist tähelepanu väärib raamatu mitmekesine ja kultuurilooliselt väärtuslik pildivalik, mis annab tunnistust tihedast koostööst arhiivide ja erakogudega ning raamatu koostaja enda heast fotograafisilmast.

Tänu Saaremaal kodunenud Ingrid Rüütli üle poole sajandi kodusaares heaks tehtud tööle on valik sealsest rikkalikust lauluvarast nüüd ka teaduslikult "laulu sisse pandud" ja saarlastele auga tagasi antud. Saaremaa rahvalaulude teadusliku ja praktilise väärtusega kogumiku tutvustust on sobilik lõpetada autori poolt raamatu kokkuvõttes sõnastatud lootusega: "Tore oleks, kui see [kogumik] ärgitaks noori kohalikku pärimust uurima, innustaks uusi laulegi looma ja kohalikku laulutraditsiooni edasi kandma ning lisama uusi lehekülgi Saaremaa kultuurilukku."

Helen Kõmmus

Kommentaar

¹ Saaremaa rikkalik lauluvara on köitnud mitmeid Eesti rahvaluuleuurijad. Eesti rahvalaulude esimeses teaduslikus väljaandes Alexander Heinrich Neusi 1850 ja 1851 ilmunud antoloogia *Estnische Volkslieder* I ja II osas on Saaremaalt ja ka Muhust kokku seitse regilauluteksti. Soome haritlane Oskar Anders Ferdinand Mustonen avaldas Saaremaalt 1877. aastal kogutud kümnekonna regilaulu ja uuema rahvalaulu teksti ühes sisukate kommentaaridega kogumikus *Virolaisia kansanrunoja. Vihukene eesti rahva laulusid* Helsingis 1883. Matthias Johann Eiseni ja Oskar Kallase koostatud ning Kaarle Krohni toimetatud 1926 ja 1932 ilmunud tüpoloogilises väljaandes *Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest* on Saaremaalt arvestatav hulk regilauluvärsse. Herbert Tampere kogumikus *Eesti rahvalaule viisidega* (1956–1965) on juba esinduslikum valik Saaremaa vanemaid laule koos viisidega. Sellele järgnenud Ülo Tedre tekstiantoloogia *Eesti rahvalaulud I–IV* (1969–1974) pakub sisuka kogu Saaremaa regilaulude tekste. Teaduslikult põhjalik sissevaade Mustjala kihelkonna regilaulupärimusse ilmus Herbert ja Erna Tampere koostatuna aastal 1985 sarja "Vana kannel" V osana. Saaremaa regilauludest on hea ülevaate andnud Otilie Kõiva 2002. aastal ilmunud maakondlik kogumikus *Saaremaa. Loodus, aeg, inimene* 1. Samas kogumikus ilmus ka Ingrid Rüütli ülevaade Saaremaa uuemast rahvalaulust.

Kirjandus

- Eisen, Matthias Johann & Kallas, Oskar (koost) 1926. *Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest I*. Tartu: EKS.
- Eisen, Matthias Johann & Kallas, Oskar (koost) 1932. *Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest II*. Tartu: EKS.
- Kõiva, Otilie 2002. Regilauludest. Kään, Heino (toim). *Saaremaa. Loodus, aeg, inimene I*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 514–520.
- Mustonen, Oskar Anders Ferdinand 1883. *Virolaisia kansanrunoja. Vihukene eesti rahvalaulusid*. Helsinki: Soome Kirjanduse Selts.
- Neus, Alexander Heinrich 1850–1851. *Estnische Volkslieder I, II*. Reval: Kluge und Ström.
- Rüütel, Ingrid 1974. Ida-Saaremaa külalauludest ja laulumeistritest. *Keel ja Kirjandus* 4, lk 232–241; 5, lk 287–241.
- Rüütel, Ingrid 1980. *Mustjala regiviiside tüpoloogia*. *Ars Musicae Popularis* [1]. Tallinn: Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Rüütel, Ingrid 2002. Uuem rahvalaul. Kään, Heino (toim). *Saaremaa. Loodus, aeg, inimene I*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 520–534.
- Tampere, Herbert 1956–1965. *Eesti rahvalaule viisidega I–V*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia & Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum.
- Tampere, Herbert & Tampere, Erna 1985. *Mustjala regilaulud*. Vana kannel V. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia & Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum.
- Tedre, Ülo 1969–1974. *Eesti rahvalaulud*. Antoloogia. I–IV. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

BOOK REVIEW

About musical heritage in Saaremaa: A collection of scholarly and practical value

Ingrid Rüütel. *Saaremaa laule ja lugusid*. Mis on jäänud jälgedesse I. ELM Scholarly Press. Tartu, 2015. 400 pp.

Ingrid Rüütel. *Saaremaa laule, tantse ja kombeid*. CDs and DVDs from the series Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 8. ELM Scholarly Press. Tartu, 2014.

An overview by Helen Kõmmus.